

4. Летопись природы Луганского природного заповедника за 2009, 2010, 2011 годы, тома XXXIX, XXXX, XXXXI.
5. Миронова Л. П. Нравственные аспекты в решении социально-экологических проблем и сохранении дикой природы юго-восточного Крыма // Мат. II Международная междисциплинарная конференция по дикой природе. — К.: КЭКЦ, 2006. — С. 81-84.
6. Штильмарк Ф. Р. О заповедниках вообще, о проблемах управления ими особо, а также о науке и просвещении в частности // Охрана дикой природы. — 2004. — № 4. — С. 4-7.
7. Экотуризм в заповедниках-благо или смерть для заповедной природы? // Гуманитарный экологический журнал — 2010 - № 3. — С. 42-52.

УДК 379.85

Водовіз Н.І., Петрина Н.В.

КАНЬЙОНИ ЯК ОБ'ЄКТИ ТУРИЗМУ

Кожний каньйон є унікальною пам'яткою природи, каньйони як об'єкти туризму мають пізнавальну, наукову, рекреаційну та естетичну цінність. У статті розглядаються основні види туристського використання каньйонів.

Каждый каньон является уникальным памятником природы. Каньоны как объекты туризма имеют познавательную, научную, рекреационную и эстетическую ценность. В статье рассмотрены основные виды туристского использования каньонов.

Each canyon is the unique monument of nature. Canyons as the objects of tourism have cognitive, scientific, recreational and aesthetical value. In the article the basic forms of the tourist use of canyons are considered.

Постановка проблеми. На нашій планеті існує величезна кількість річкових каньйонів. Ці унікальні природні об'єкти здавна привертати до себе увагу людини, оскільки окрім транспортного, вони мали ще й стратегічне значення. Нині ж багато каньйонів стали місцями масового відвідування туристами, причому історія активного використання каньйонів річок у туризмі охоплює не одне десятиліття. Це стосується в першу чергу активних видів відпочинку та спортивного туризму. І хоча з кожним роком популярність каньйонів серед любителів природи та туристів-екстремалів зростає, багато які з цих природних об'єктів все ще залишаються для туристів невідомими.

Як відомо, можливості розвитку туризму визначаються природними та соціально-економічними умовами, а також рівнем розвитку туристської інфраструктури. Звичайно, включення каньйонів до програм турів передбачає відповідне облаштування території (прокладання під'їзних шляхів, обладнання оглядових майданчиків, прокладання стежок із вказівниками тощо). Але можливості розвитку туризму у каньйонах (а цей туризм є природно-орієнтованим) визначаються в першу чергу природними умовами території їхнього розташування та, власне, характеристиками самих каньйонів. З цим і пов'язана актуальність досліджень, спрямованих на вивчення природно-туристського потенціалу каньйонів.

Аналіз публікацій у наукових та науково-популярних виданнях показав, що каньйони та каньйоноподібні річкові долини, їхнє походження та особливості будови представляють науковий інтерес для географів, геологів, гідрологів. Але здебільшого відомості про ці унікальні пам'ятки природи фрагментарні. Серед робіт є й такі, що висвітлюють різні аспекти використання каньйонів, зокрема і в туризмі. Більше інформації про конкретні каньйони можна знайти на офіційних web-сайтах національних парків, у межах територій яких розташовуються каньйони, залучені до туристичної діяльності.

Метою нашого дослідження було ознайомлення з головними тенденціями розвитку туризму у річкових каньйонах задля визначення основних рис каньйонів як об'єктів туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до загальноприйнятого визначення, каньйон – це вузька, глибока долина з урвистими, крутими, іноді східчастими схилами і вузьким дном, яке часто повністю зайняте річищем. Найчастіше своїм походженням каньйони зобов'язані тектонічним рухам земної кори та ерозійній діяльності річок. Серед різноманіття природних об'єктів, які залучаються до різних видів туристсько-рекреаційної діяльності, каньйонам, безперечно, відводиться особливе місце.

Кожний каньйон, як унікальна пам'ятка природи, має свій «туристський профіль», свою туристську привабливість. Разом з тим, як і будь-які інші природні утворення, каньйони можна розглядати як об'єкти туризму. З цієї точки зору каньйони характеризуються певними цінностями, які визначають їхню привабливість для різних груп туристів. Серед цінностей каньйонів як об'єктів туризму основними є пізнавальна, наукова, рекреаційна та естетична. Відтак і мотиви відвідання каньйонів умовно можна поділити на пізнавальні, наукові, рекреаційні, естетичні. Можливість реалізації тих чи інших мотивів у конкретних каньйонах залежить не в останню чергу від їхнього охоронного статусу, адже більшість каньйонів мають статус захищених природних об'єктів і входять до складу природоохоронних територій як національного, так і світового значення.

Найбільш поширеним видом туризму, який розвивається у каньйонах є туризм пізнавальний, зокрема екскурсійний.

Відслонення стінок каньйонів мають велике науково-пізнавальне значення. Завдяки виступам гірських порід на денну поверхню науковці мають змогу дослідити природні умови того часу, коли відбувалося формування території. Найбільшу цікавість до каньйонів проявляють геологи, палеогеографи, геоморфологи, палеоботаніки та палеозоологи, генетики, а також туристи, які не мають спеціальної підготовки, але хочуть поглибити свої знання з історії розвитку території. Тому найбільш поширеними у каньйонах є пішохідні екскурсії спеціально прокладеними стежками у супроводі гіда-провідника.

Екскурсії проводяться за різними програмами, орієнтованими на цільові особливості групи туристів та їх вік; можуть бути одноденними або розрахованими на декілька днів. За тематикою екскурсії до каньйонів можуть бути комплексними (оглядово-пізнавальними) або галузевими (геологічними, геоморфологічними тощо). Залежно від цілей екскурсійних турів, екскурсії каньйонами умовно можна поділити на пізнавально-освітні та науково-дослідницькі. Перші передбачають ознайомлення туристів у загальних рисах з історією формування каньйону, огляд найбільш цікавих об'єктів та мальовничих краєвидів. Науково-дослідницькі екскурсії передбачають отримання спеціалізованої наукової інформації про об'єкт, про природні явища та процеси.

Звичайно, що екскурсії до каньйонів мають свою специфіку, обумовлену характером самого туристського об'єкта. Мережа маршрутів тут тісно пов'язана з рельєфом місцевості та особливостями перебігу природних процесів (у тому числі несприятливих) у кожному конкретному каньйоні. Екскурсії можуть бути досить складними, оскільки на дні каньйонів часто зустрічаються нагромадження кам'яних глиб. Існують обмеження щодо часу проведення екскурсій, пов'язані із погодними умовами та обумовленими ними природними процесами.

Пропонуються туристам і екскурсії на вертольотах чи повітряних кулях, які дають можливість побачити каньйони з висоти. Крім того, для тих, хто віддає перевагу подорожам наземним транспортом, передбачені екскурсії на автомобілях.

Ще однією можливістю використання каньйонів є організація активних, а інколи навіть екстремальних видів туризму.

Найбільш поширеним у каньйонах є сухопутний туризм – це вид туризму при якому переміщення відбувається по суші. Зазвичай розрізняють декілька його різновидів (залежно від засобу пересування): пішохідний туризм, велосипедний (велотуризм) та в'ючний туризм.

Пішохідний туризм – один з найпоширеніших видів туризму, основною метою якого є подолання групою туристів певного маршруту без використання жодних транспортних засобів. Велотуризм – один з видів туризму, в якому велосипед служить головним або єдиним засобом пересування. Велотуризм має певні обмеження у часі, пов'язані із сезонними змінами природних умов. Крім того, учасники велопоходів повинні добре володіти велосипедом, бути фізично і технічно підготовленими.

Майже у всіх каньйонах, задіяних у наданні туристсько-рекреаційних послуг, прокладені стежки із пішохідними маршрутами, обладнані оглядові майданчики. Наприклад, на території Великого каньйону Колорадо (США) прокладено густу мережу пішохідних, велосипедних маршрутів. Заслужовує на увагу також Фіш-Рівер-каньйон (Намібія), який вважають другим за розмірами каньйоном у світі. Тут прокладена мережа туристичних маршрутів, це один із найбільш

відвідуваних об'єктів у країні. Також тут проходить щорічний марафон – «Фіш-Рівер-каньйон ультрамарафон». Ще одним цікавим об'єктом є каньйон Блайд, що розташований у ПАР. Це третій в світі за розміром каньйон. Тут прокладена густа мережа пішохідних маршрутів, а також обладнані оглядові майданчики. Найглибшим у Європі вважають каньйон ріки Тари (Чорногорія). І хоча каньйон перетинають численні стежки, пішохідні маршрути є досить складними через особливості рельєфу території. Помилуватися краєвидами можна з оглядового майданчика. Особливістю каньйону Вінтгар (Словенія) є підвісні мости, якими прокладено пішохідний маршрут, що дає змогу в повній мірі помилуватися красою ущелини. Каньйон Лейташ в Австрії має свою особливість – тематичні пішохідні маршрути, розроблені спеціально для дітей. Королівський каньйон в Австралії також має прокладені різні туристичні маршрути, які закінчуються оглядовими майданчиками.

В'ючний туризм – це різновид туризму на в'ючних засобах пересування, серед яких здебільшого коні, віслюки. Поширений на території багатьох каньйонів. Наприклад, в Великому каньйоні Колорадо популярністю серед туристів користуються маршрути, які можна подолати на конях, мулах, віслюках. У європейських каньйонах маршрути часто долають, пересуваючись на конях.

Наявність водних об'єктів, зокрема річки, не лише надає каньйону більшої естетичної цінності, а й створює додаткові туристсько-рекреаційні можливості: у більшості річкових каньйонів розвивається водний туризм.

Водний туризм – один з різновидів туризму, в основі якого подолання маршруту водною поверхнею. Розрізняють декілька підвидів водного туризму: сплав річкою, рафтинг, каякінг. Водні маршрути можуть прокладатися практично будь-якою річкою, чи іншою водоймою. Час походів визначається природними умовами території розташування каньйону та його геоморфологічними особливостями. Основні перешкоди при проходженні маршруту – пороги, перекази, відмілини, водоспади – іноді можуть розглядатися як додаткові можливості для розвитку певних видів водного туризму.

Сплав річкою – це вид переміщення водною поверхнею ріки на різноманітних плавзасобах (катамаранах, байдарках, плотах, каное тощо). Це один з найбільш поширених видів водного туризму. Він підходить для людей різного віку та різної фізичної підготовки. Водний похід дає можливість регулювати фізичне навантаження і чергувати його з відпочинком, не припиняючи руху, брати з собою більше вантажу, відвідувати місця, важкодоступні при інших способах пересування. Водні мандрівки надають можливість за сприятливих умов купатися, рибалити, полювати. Сплави поширені майже у всіх каньйонах, де є сприятливі умови. Найбільшого успіху в організації водного туризму досягли у Великому каньйоні Колорадо та Глен каньйоні (США), каньйоні річки Тара (Чорногорія), каньйоні Вінтгар (Словенія), Великому каньйоні

Вердон (Франція), каньйоні річки Соча (Словенія), каньйоні Матка (Македонія), каньйоні Кеprüлю (Туреччина) та багатьох інших.

Рафтинг – вид екстремального туризму, швидкісний спуск гірською річкою з порогами на надувному човні (рафті), плоту або на байдарці. За міжнародними стандартами, річковим порогам присвоюється категорія складності від першої до шостої, але для туристичної діяльності найбільш придатними є траси 1–3 категорій складності, оскільки вони підходять і для початківців.

Необхідними умовами для рафтингу є швидка течія та наявність порогів, тому не всі каньйони будуть придатними для проведення цього виду активного туризму. Наприклад, досить розвинений рафтинг у Великому каньйоні Колорадо. Швидка течія і пороги притаманні річкам Нової Зеландії (каньйони Ватороа та Кайтуна), тому рафтинг тут дуже популярний. Розвивається рафтинг і в європейських каньйонах, наприклад у каньйоні Осумі (Албанія). Останнім часом стає популярним рафтинг і на коротких та бурхливих річках Японії (у каньйоні Мінакамі) та Туреччині (каньйон Кеprüлю).

Каякінг – вид спортивного туризму, який передбачає подолання водних маршрутів у вузьких довгих човнах – каяках. Особливістю є те, що каякінгу підходять річки як із повільною, так і зі швидкою течією. Любителі активного відпочинку зможуть спробувати каякінг Великому каньйоні Колорадо (США), каньйоні річки Тара (Чорногорія), каньйоні Вінтгар (Словенія), Великому каньйоні Вердон (Франція), каньйоні річки Соча (Словенія), каньйоні Матка (Македонія). Як це не дивно, але каякінг також можливий в крижаному каньйоні Гренландії.

Порівняно новим видом активного туризму є каньйонінг, який передбачає подолання каньйонів без допомоги плавзасобів, використовуючи альпіністське спорядження. Для проходження русла гірської річки зі складним водно-скельним рельєфом використовується техніка скелелазіння, спуск на мотузці, стрибки у воду, плавання. Понад 80% часу туристи при цьому проводять у воді. Основною умовою для каньйонінгу є наявність водного потоку та скелястих виступів гірських порід, тому річкові каньйони для цього підходять якнайкраще. Каньйонінг можливий у каньйонах Кельвін (Великобританія), Фунг Фе та Чахаре (Непал), Сьєра-де-Гуара (Іспанія), Невідіо та Тара (Чорногорія), Керенкалі (Індонезія), Камошіка та Нагішо (Японія), а також Ватороа та Кайтуна (Нова Зеландія.)

Розвиваються у каньйонах також альпінізм та скелелазіння. Альпінізм – це вид спортивного туризму, що основною метою ставить сходження на природні та штучні скелі та стіни, зокрема на гірські вершини. Якщо це стосується каньйону, то основне завдання, яке ставиться перед туристом – це піднятися на вершину ущелини. Скелелазіння – вид спортивного туризму, який полягає у вільному лазінні (найчастіше – сходженні) природними або штучними формами рельєфу.

Це самостійний вид, який вийшов з альпінізму й нерозривно пов'язаний з ним. Різниця між альпінізмом і скелелазінням в тому, що в скелелазінні, як правило, є постійні (статичні) точки опори – гаки, які забетоновані у скелю, а в альпінізмі навпаки, всі точки страховки, як правило, є тимчасові.

Обидва ці види активного туризму потребують доброї фізичної та технічної підготовки, спеціального спорядження. Крім того, вони мають значні обмеження в можливості організації, обумовлені, насамперед, наявністю необхідних умов (круті скельні ділянки, гірські породи, доступність), тому розвиваються лише в деяких каньйонах. Умови для розвитку цих видів альпінізму та скелелазіння є у каньйоні річки Тара (Чорногорія), Великому каньйоні Вердон (Франція), каньйоні Мапл (США), каньйон Пенітенте (США), каньйоні Кізіклі (Туреччина) та інших.

Деякі каньйони мають необхідні умови для парапланеризму та дельтапланеризму (значна висота для старту, висхідні потоки повітря тощо). Найбільшого розвитку саме в каньйонах ці види повітряного спорту досягли в США (Великий каньйон Колорадо, Сухий каньйон, каньйон Зайон та Верхній каньйон). У Новій Зеландії дельтапланеризм можливий в каньйоні Свінгін, у Європі – у Великому каньйоні Вердон (Франція).

Зрозуміло, що формат статті обмежує можливості у викладенні результатів проведеного дослідження, обумовлює необхідність вибору для розгляду лише незначної частини туристських ресурсів каньйонів. Однак, це не завадило зробити певні *висновки*.

Каньйони як об'єкти туризму мають пізнавальну, наукову, рекреаційну та естетичну цінність. Туристсько-рекреаційна діяльність у деяких каньйонах має вже досить тривалу історію, в інших – лише відбувається процес становлення цієї діяльності. Серед видів туризму, які розвиваються у каньйонах, лідирує пішохідний. Він представлений практично у всіх каньйонах, задіяних у туристсько-рекреаційній діяльності. На другому місці за популярністю та поширеністю – різні види водного туризму (сплави, рафтинг тощо). Туризм у каньйонах має свою специфіку, обумовлену в першу чергу природними умовами та особливостями перебігу природних процесів у самих каньйонах.

На думку багатьох експертів, туризм у каньйонах ставатиме дедалі популярнішим, тому перспективними є дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу цих унікальних природних об'єктів. Вивчення досвіду туристсько-рекреаційного використання каньйонів може стати у пригоді при залученні до туристських програм каньйонів, які розташовуються на території України.